

4. Гергец А.І. Модель інвестування експортно-імпоротної діяльності підприємств в запорізької області / А.І.Гергец, О.П.Назарова // Проблеми економічного розвитку АПК. – Біла Церква, Збірник наукових праць “Проблеми економічного розвитку АПК” Випуск 3(72), 2010.- С. 92-99.

УДК 336.228:336.025

ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ

Я.В.ЯКУША – аспірант, Херсонський НТУ

Постановка проблеми. На сьогоднішній день забезпечення енергетичної та екологічної безпеки України є одним із ключових питань державної політики. Адже, досягнення енергетичної незалежності будь-якої країни неможливе без досягнення нею екологічної безпеки і навпаки. У той же час, зростанню економічного потенціалу України, розвитку її конкурентоспроможності та фінансової стійкості сприятиме досягнення рівноваги у податковій системі між фіскальною (у т.ч. екологічним оподаткуванням) та регулюючою (у т.ч. стимулюванням ефективного розвитку виробництва вітчизняного біопалива) функціями.

Стан вивчення проблеми. З часів проголошення незалежності, а саме: протягом останніх двадцяти років Україна залишається енергетично залежною державою. Але питання визначення шляхів досягнення нашою країною енергетичної безпеки щороку стає все більш актуальним. У свою чергу, останнім часом у світі дуже гостро стоїть питання світової екологічної кризи, яка є результатом створення умов для підтримання життєдіяльності людини у вигляді постійного забруднення навколишнього природного середовища. І Україна, яка посідає друге місце серед країн Європи після Росії за розміром своєї території (загальна площа України – 603 700 км²), не може залишатися поза вирішенням стратегічних питань щодо досягнення екологічної безпеки на своїй території.

Завдання і методика досліджень. Екологічна й енергетична безпека в перспективі можуть бути забезпечені лише шляхом упровадження технологій, орієнтованих на місцеві енергетичні ресурси. Паралельно повинна збільшуватися частина енергії, що отримується від сонця, вітру та біомаси (паливні гранули та пелети). І лише такий підхід має майбутнє. Питання державного регулювання використання економічних паливно-енергетичних ресурсів розглядають у своїх роботах багато науковців, а саме: А.О.Бабич, В.І.Бойко, В.В.Вітвицький, а осно-

вні аспекти розвитку системи екологічного оподаткування в Україні – В.Г.Андрійчук, В.І.Гавриш, С.П.Денисюк та інші дослідники.

Результати досліджень. Щорічно уряд затверджує план-графік газифікації сільської місцевості та реконструкції комунальних теплових котелень, але не приділяє достатньої уваги щорічному зростанню ціни на газ і, як наслідок цього, постійному зростанню боргів населення за користування цим опалювальним ресурсом. Доказом останнього є офіційне оприлюднення Міністерством палива та енергетики України заборгованості підприємств комунальної теплоенергетики (ТКЕ) за споживчий природний газ.

Станом на 17.09.2010 р. за період 2008-2010 рр. ця цифра досягла позначки 4662,55 млн. грн. Але фахівці Міністерства більше стурбовані незадовільним станом розрахунків підприємств комунальної теплоенергетики (ТКЕ) у новому опалювальному сезоні 2010-2011 рр.: станом на 05.11.2010 р. заборгованість за природний газ вже перевищує 1,06 млрд. грн., що збільшує сумарний борг ще на 22%. Така заборгованість підприємств теплоенергетики за природний газ ускладнює акумулювання Національною акціонерною компанією «Нафтогаз України» коштів для проведення вчасних і повних розрахунків за імпортований природний газ, а також проведення опалювального сезону 2010-2011 рр. Виходячи з цього, доцільно звернути увагу на світовий досвід використання більш економічних видів палива, особливо тоді, коли для України вартість такого традиційного виду палива, як газ, зростає вже третій рік поспіль. Тільки за останні два роки, за даними Міністерства палива та енергетики України, російський газ подорожчав з 179,5 до 228,0 доларів США за одну тисячу кубометрів [1].

Значний ріст цін на традиційні енергоносії сприяє постійному зростанню попиту на альтернативні джерела енергії в економічно розвинутих країнах світу. Найбільш розповсюдженими серед альтернативних видів палива вважаються паливні гранули (пелети) та брикети для опалення. Головними перевагами цього виду палива є високий показник енергоконцентрації, безпека та екологічна чистота. Також неможливо не звернути увагу на те, що рівень CO₂, що виділяється при спалюванні паливних гранул (пелет) та брикетів, не перевищує рівня CO₂, який виділяється при природному розкладанні деревини, це пов'язано з тим, що при виробництві паливних гранул та брикетів сторонні домішки практично не використовуються. Стає зрозумілим, чому цей вид палива отримав таку величезну популярність у світі, адже головним пріоритетом економічно розвинутих країн світу є досягнення високого рівня екологічної безпеки. З іншого боку, на відміну від паливних брикетів, нафта та газ – це не поновлювані джерела енергії на планеті. Порівняльна характеристика технічних та економічних показників паливних гранул та брикетів з іншими видами палива наведена в таблиці 1.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика паливних гранул та брикетів з іншими видами палива [2]

Вид палива	Теплота згорання, МДж/кг	% золи	% сірки	Вуглекислий газ, кг/ГДж	Ціна грн./тонну [3]
Камінне вугілля	15-25	10-35	1-3	60	800-1000
Дизельне пальне	42,5	1,0	0,2	78	7000-7300
Мазут	42,0	1,5	1,2	78	4000-4200
Тріска деревинна	10,0	2,0	0	0	200-300
Гранули (пелети, брикети) деревинні	18,7	1,0	0,1	0	800-960
Торф'яні гранули (пелети, брикети)	10,0	20,0	0	70	600-700
Гранули (пелети, брикети) із соломи	14,5	4,0	0,2	0	650-700
Природний газ	35 – 38 МДж/м ³	0	0	57	Ціна нестабільна, постійно зростає. За даними Міністерства Економіки ціна російського газу для України в III кв. 2010 року складає 248,72 дол. за 1 тис. куб. м., але до кінця року прогнозується зростання ціни до 252 дол. за тис. куб. м.

Виходячи зі своєї енергетичної та екологічної привабливості, деревинні паливні гранули та брикети в європейських країнах активно застосовуються на крупних котельнях та електростанціях, муніципальних котельнях та котельнях промислових підприємств, а також у приватному секторі. Дуже поширене використання пелет для виробництва тепла великими районними котельнями, які раніше використовували вугілля. Найбільшу свою популярність паливні гранули (пелети) отримали в Данії, Австрії, Німеччині, Норвегії та Фінляндії. В Україні таке паливо поки що не отримало належної популярності, тому, на сьогоднішній день майже 95% вітчизняних паливних гранул та брикетів реалізується на експорт. Це пов'язано, насамперед, з низьким попитом такої продукції на внутрішньому ринку.

Але відсутність попиту на біопаливо на внутрішньому ринку України жодним чином не вказує на те, що наша країна енергетично забезпечена. В Україні рівень газифікації сільських населених пунктів природним газом за підсумками 2004 р. складав 58,97%, за підсумками 2009 р. – 65,7%. За шість років газифіковано лише 11% сільських населених пунктів. Відповідно до цих цифр, станом на 01.01.2010 р. питома вага сільських населених пунктів, що залишаються без газу, складає 34,3% [4]. Це пов'язано з надто високою ва-

ртістю проектів газифікації депресивних районів та постійно зростаючими боргами населення.

Наприклад, підключення до газової магістралі на відстані до 100 м. в Київській області коштує близько 5 тис. у.о., а газовий котел з повною автоматикою – 1 – 1,5 тис. у.о. Отже, сумарні мінімальні витрати на газифікацію окремої оселі на сьогоднішній день в Україні досягають 5 – 5,5 тис. у.о. На відміну від газу, твердопаливний котел на пелетах з потужністю 25 кВт коштує в середньому 3,0 – 4,5 тис. у.о. Але слід звернути увагу на те, що такий розрахунок може бути обґрунтованим лише за наявності магістралі біля населеного пункту на відстані до 100 м. Вартість газифікації оселі буде значно вищою, якщо відстань між населеним пунктом і газовою магістраллю буде більшою.

Вартість газу для населення на 01.08.2010 р. складає 725,4 грн. за одну тисячу кубометрів, а для заводів – 2685,6 грн. за одну тисячу кубометрів. Ціна однієї тони пелет – 800 – 900 грн. Згідно показника згорання (табл. 1), якщо для опалення оселі буде умовно потрібно 1000 м³ газу (725,4 грн.) то, відповідно, пелет в еквіваленті до газу – 1,8 тони (1440 – 1620 грн.). З цих даних виходить, що газове опалення значно дешевше, ніж опалення пелетами. Але виникають сумніви щодо доцільності такого висновку вже станом на 01.01.2011 р. Адже ціна на газ для споживачів в наступному році зросте ще на 50% [5]. І буде збільшуватися і надалі, адже світові запаси газу вичерпні, на відміну від лісових ресурсів, що використовуються для виготовлення пелет. Мова йде не про вирубку лісів, а про їхнє очищення і проріджування, а також про відходи сільськогосподарського виробництва. Саме ці обставини повинні стимулювати діяльність українського уряду щодо розвитку попиту на альтернативні види палива в Україні. Адже тільки за допомогою такої політики наша держава отримає шанс стати повноцінно енергетично забезпеченою.

На сьогоднішній день процес створення умов для впровадження та використання біопалива і в Україні достатньо динамічний. Згідно з законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива» від 21.05.2009 р. № 1391-IV [6], починаючи з 1 січня 2010 р. для учасників ринку біопалива передбачені податкові канікули (пільги) по таких податках та зборах:

- по акцизному збору – до 1 січня 2014 р.;
- по митних платежах та ПДВ при імпорті – до 1 січня 2019 р.;
- по податку на прибуток підприємств – до 1 січня 2020 р.;
- по прискореному нарахуванню амортизації – до 1 січня 2019 р.;
- по податку з доходів фізичних осіб – безстроково.

Загальними положеннями проекту Податкового кодексу № 7101-1 від 21.09.2010 р. [7] встановлено, що преференції, які отримані галуззю альтернативної енергетики щодо сплати митних платежів відповідно до Закону № 1391-IV, залишаються в силі. Також проектом

нового Податкового кодексу передбачено зміну поняття акцизного збору на поняття акцизного податку. І якщо не буде офіційного роз'яснення щодо відповідності цих понять, виробникам біопалива загрожує з 01.01.2011 р. на загальних підставах стати платниками такого податку. Крім того, проект Податкового кодексу не передбачає окремого режиму амортизації для підприємств, що виробляють альтернативне паливо або використовують його. Стосовно звільнення виробників біопалива від сплати податку на прибуток, то проект кодексу передбачає збереження такого пільгового режиму без обмеження терміну його надання (до 01.01.2020 р.), але зобов'язує платників податків вести окремий облік прибутку (або збитку), отриманого від впровадження енергозберігаючого устаткування, а також використовувати фінансові ресурси, які отримані в результаті застосування податкової пільги, на збільшення обсягів свого виробництва. В умовах зміни податкового законодавства виробникам альтернативних видів палива, перш за все, необхідно не допустити підвищення рівня цін на свою продукцію.

Ураховуючи поточну економічну ситуацію в Україні, затвердження такої кількості податкових пільг для учасників ринку біопалива можна вважати справжнім проривом. Так, за думкою А.Литвинова, заступника комерційного директора ТОВ «Пелет-енерго Україна», прийняття закону № 1391-IV від 21.05.2009 року дозволило збільшити виготовлення вітчизняних паливних брикетів і гранул на 15-20% [8]. Такий активний розвиток виробництва пелетів дозволить збільшити виготовлення вітчизняного біопалива до 260 тис. тонн на рік. Але до тих пір, поки внутрішній ринок споживання паливних гранул та пелет не буде розвинений, переважна більшість вітчизняних підприємств, які випускають пелети, буде як і раніше орієнтована на європейських споживачів. На сьогоднішній день, обсяг паливних брикетів і гранул, що експортуються з України, складає близько 204 тис. тонн на рік (95% від загального обсягу виробництва).

Велике значення у розвитку внутрішнього ринку споживання пелет відіграє діюча система бюджетного фінансування. Існуючі обсяги трансфертів не є стимулом для ініціювання здійснення енергозберігаючих та екологічних заходів з боку місцевих властей. І у багатьох випадках до реалізації проектів реконструкції і будівництва котельних і ТЕЦ має сенс залучати приватних інвесторів, для ефективної діяльності яких державою мають бути створені необхідні фінансові умови. Також усі види установок для пелетного опалення, що використовуються в Україні, виготовляються виключно європейськими країнами. Вартість таких установок для більшості населення України дуже велика. Особливо для жителів віддалених сільських районів. Для вирішення цього питання можна створити спеціалізовану державну енергосервісну компанію, яка допоможе населенню отримати таке устаткування на умовах оренди, а підприємствам приватної та

комунальної власності – на умовах лізингу. Або створити бюджетний фонд «екологічних займів», який би пропонував населенню видачу кредитів на енергозберігаюче устаткування. Але далі виникає питання, яким чином країні з типом бюджетної політики «Бюджет за потребами» (дефіцитний) залучити необхідні фінансові ресурси для здійснення таких важливих заходів на шляху досягнення країною енергетичної та екологічної безпеки.

Слід звернути увагу, що існує невід’ємний зв’язок між розвитком альтернативної енергетики та розвитком екологічного оподаткування в країнах з розвинутою економікою. Адже економіка стає ефективною лише тоді, коли податкова політика визначається на основі загальних тенденцій розвитку економіки держави.

Головна проблема досягнення екологічної безпеки країни – це відсутність стратегії щодо зменшення забруднення її навколишнього середовища. Екологічна безпека – це, перш за все, здорова нація. Найбільше забруднення навколишнього середовища досягається від використання видобувного органічного палива. Причому забруднення відбувається на всіх етапах його використання: від видобутку і транспортування до спалювання у топках теплових електростанцій, камерах згорання двигунів та інших подібних пристроях. Забруднення докільця такими обставинами, як пробоїни в нафтоналивних танкерах, аварії на газопроводах, електростанціях, у тому числі на АЕС, повністю зникають при використанні пелет. А небезпека вибухів, аварій, протоків пального, шкідливих викидів просто мізерна у випадку використання альтернативних видів палива.

Для нашої держави екологічне оподаткування має виконувати переважно фіскальну функцію податків – мобілізацію фінансових ресурсів для забезпечення виконання енергетичних програм щодо розвитку попиту внутрішнього ринку на альтернативні види палива. Іншими словами, податкові надходження від екологічних податків повинні мати цільове використання – акумулювання матеріально-грошової бази для створення програм з впровадження відновлювальних джерел енергії. А регулювання цих програм повинно здійснюватися за допомогою надання податкових пільгових режимів виробникам біопалива та застосування фінансових санкцій, якщо такими виробниками не буде дотримано умов надання таких пільг.

Поки що, ситуація стосовно екологічного оподаткування в нашій державі не втішна. По-перше, діюча система екологічного оподаткування в Україні, на відміну від європейських країн, – це збори за забруднення навколишнього середовища, а саме: збір за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними і пересувними джерелами забруднення та збір за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об’єкти. Але, як показує світовий досвід, ця система потребує модернізації, оскільки екологічні податки в Європі діляться на сім груп по сферах застосування: енергетичні пода-

тки (на різні види палива і електроенергію); транспортні податки; платежі за забруднення (викиди забруднюючих речовин в атмосферу і у водні басейни); платежі за розміщення відходів; податки на викиди речовин, що приводять до глобальних змін (речовини, руйнівні озоновий шар, парникові гази); податок на шумову дію; платежі за користування природними ресурсами [9]. Тобто європейське екологічне оподаткування має більшу диференціацію податкових платежів, на відміну від українського.

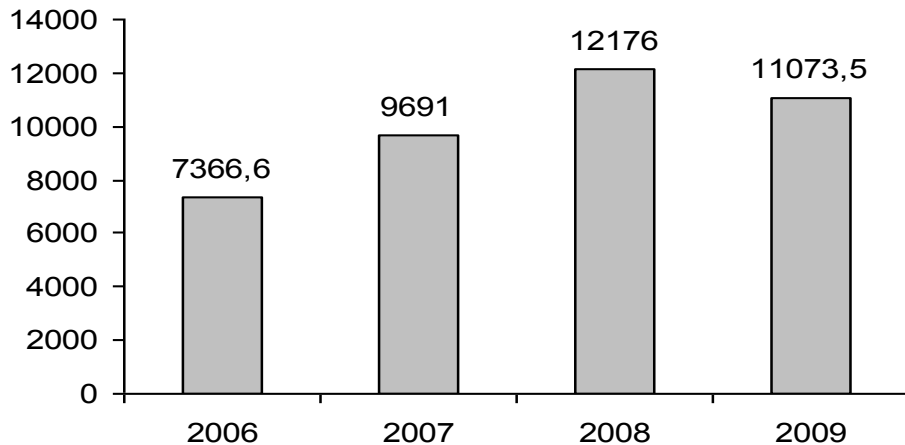
По-друге, частка таких екоресурсних платежів у вітчизняному внутрішньому валовому продукті становить лише 2%. Протягом 2009 р. підприємствам, організаціям, установам країни за забруднення навколишнього природоохоронного законодавства пред'явлено екологічних платежів на суму 1209,60 млн. грн. (табл. 2), що склало лише 11,0% витрат на охорону навколишнього середовища за цей рік.

Таблиця 2 – Динаміка пред'явлених екологічних платежів, млн. грн.

Показник	2006	2007	2008	2009
Витрати на охорону навколишнього середовища	7366,60	9691,00	12176,00	11073,50
Пред'явлені екологічні платежі – всього, з них	871,40	980,30	1071,40	1209,60
– збори за забруднення навколишнього природного середовища – всього, у тому числі	863,50	955,70	1065,30	1198,70
– за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин	501,90	558,70	627,10	702,20
– за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти	69,80	75,00	69,70	88,00
– за розміщення відходів	291,8	322	368,5	408,50
Штрафи за адміністративні правопорушення у сфері охорони природи	2,80	1,80	2,50	2,10
Позови про відшкодування збитків і втрат, заподіяних в результаті порушення законодавства про охорону природи	5,10	22,80	3,60	8,80

Розглянемо більш детально витратну частину екологічного оподаткування. Протягом 2009 р. на охорону навколишнього природного середовища підприємствами, організаціями та установами було витрачено 11,1 млрд. грн., з яких 72% (8,0 млрд. грн.) – поточні витрати на охорону природи, пов'язані з експлуатацією і обслуговуванням засобів природоохоронного призначення, і лише 23% (2,5 млрд. грн.) – інвестиції в основний капітал, спрямовані на будівництво і реконструкцію природоохоронних об'єктів, придбання обладнання для реалізації заходів екологічного спрямування і 5% (0,6 млрд. грн.) – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання.

За рахунок коштів державного та місцевих бюджетів було освоєно 20,5% капітальних інвестицій і здійснено 4,1% поточних витрат, а основним джерелом фінансування витрат на охорону довкілля, як і в попередні роки, були власні кошти підприємств [9]. Але переважну частину капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища було спрямовано на очищення зворотних вод – 47% від загального обсягу, та на ліквідацію шкідливих відходів і охорону атмосферного повітря і клімату – по 20%. Графічно цей матеріал представлений на рис. 1.

Рисунок 1. Динаміка капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів [10].

На наш погляд, кошти, які витрачаються на охорону навколишнього середовища, можна значно скоротити, якщо замість традиційного виду палива, яке найбільш забруднює повітря, використовувати альтернативні види палива – деревні пелети та брикети, які в процесі свого виробництва, транспортування та згорання взагалі не здійснюють забруднення навколишнього природного середовища.

Стосовно доходної частини зведеного бюджету від екологічного оподаткування, то протягом 2009 р. підприємствам, організаціям, установам за забруднення навколишнього природного середовища і порушення природоохоронного законодавства пред'явлено екологічних платежів на загальну суму 1209,6 млн. грн., з них 58% (702,2 млн. грн.) – збори за викиди в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел; 34% (408,5 млн. грн.) – збори за розміщення відходів; 7% (88,0 млн. грн.) – збори за скиди забруднювальних речовин у водойми (табл. 2).

Відносно позовів про відшкодування збитків і втрат, заподіяних у результаті порушення природоохоронного законодавства, та штрафи за адміністративні правопорушення у сфері охорони природи припадає 1% екологічних платежів (відповідно 8,8 та 2,1 млн. грн.) (табл.2).

Проаналізовані дані Комітету статистики свідчать про необхідність упровадження екологічного оподаткування в Україні, оскільки цей збір, навіть за умови високої ефективності використання акумульованих ним коштів, не здатен забезпечити необхідний обсяг фінансування природоохоронних заходів. А розширення сфер діяльності екологічних податків допомогло б Україні впровадити інноваційні, економічні та екологічно безпечні засоби виробництва, такі, як альтернативне біопаливо у вигляді деревних гранул та брикетів. Тим самим збільшити піклування про навколишнє природне середовище та зменшити залежність від споживання дорогих енергетичних ресурсів. Екологічні податки позитивно вплинуть не тільки на природне середовище, але й на економіку України в цілому.

Висновки та пропозиції. Досягнення енергетичної незалежності України можливо лише тоді, коли внутрішній ринок країни буде орієнтований на споживання альтернативних джерел енергії (паливних пелетів та гранул). Але покращення енергетичної безпеки України неможливе без впровадження екологічного оподаткування. Екологічне оподаткування, виконуючи в основному фіскальну функцію, буде також направлене на стимулювання суб'єктів господарювання до впровадження кращих технологій і методів зменшення обсягу забруднюючих речовин (наприклад, впровадження теплових технологій, що працюють на біопаливі). Також екологічні податки сприятимуть збільшенню обсягу коштів, сплачених підприємствами за шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу, а належний контроль забезпечить цільове використання акумульованих коштів.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження із зазначеної проблематики мають бути спрямовані на розробку та вдосконалення фіскальної функції екологічного оподаткування та розробку стратегії використання мобілізованих коштів у вигляді програм енергетичного розвитку окремого регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Міністерство палива та енергетики України [Електронний ресурс].- Режим доступу: [http:// www.mpe.kmu.gov.ua](http://www.mpe.kmu.gov.ua)
2. Меркушев В.Т. Енергоефективність та енергозбереження – основні чинники впливу на енергетичну безпеку України // Альтернативні джерела енергії – 2009. – №12. – С.29.
3. Офіційний сайт «Фінанси України» [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http:// www.news.finance.ua>
4. Міністерство економіки України [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http:// www.me.gov.ua>
5. Офіційний сайт видавництва «Время» Електронний ресурс. – Режим доступу: <http:// www.vremya.ru>

6. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива» від 21.05.2009, № 1391-IV [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>
7. Проект Податкового кодексу від 21.09.2010, № 7171-1 [Електронний ресурс].- Режим доступу: [http:// search.ligazakon.ua](http://search.ligazakon.ua)
8. Офіційний сайт Української біоенергетичної асоціації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.bio-energy.com.ua](http://www.bio-energy.com.ua)
9. Назаркевич І. Місцеве оподаткування та механізми його удосконалення // Регіональна економіка. – 2008. – №2. – С.290-295.
10. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс].- Режим доступу: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)